ВІДДІЛ ОСВІТИ ВИКОНКОМУ ТЕРНІВСЬКОЇ РАЙОННОЇ У МІСТІ РАДИ
КРИВОРІЗБКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА І-ІІІ СТУПЕНІВ № 45
КРИВОРІЗЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ЛЕКСИЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ ЯК ЗАСІБ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

вчитель української мови та літератури,
«спеціаліст вищої категорії»,
«старший учитель»
Завальнюк Ірина Володимирівна

Кривий Ріг

2018

Рецензент:

Городецька В.В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови КДПУ.

Автор:

Завальнюк І.В. – спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, «старший учитель», вчитель української мови та літератури.

Лексичний аналіз тексту як засіб мовленнєвої компетентності учнів. - Криворізька загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 45

Методичний посібник містить статті, фрагменти конспектів уроку з української мови, зразок проекту з виховної роботи, шляхи вирішення сучасної проблеми культури мови школярів.

ЗМІСТ

ВСТУП……..…….…… 4

Розділ І. Основні прийоми та методи лексичного аналізу тексту на завершальному етапі навчання мови…… 5

1.1. Текст як лінгвостилістична єдність та методи його аналізу…….. 5

Розділ ІІ. Формування в учнів умінь і навичок лексичного аналізу тексту на завершальному етапі навчання мови……..…. 8

2.1. Шляхи формування умінь і навичок лексичного аналізу тексту…….. 8

2.2. Формування умінь і навичок лексичного аналізу тексту……..... 11

ВИСНОВКИ……..... 18

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ…….…. 19

ДОДАТКИ…….……...……. 21

ВСТУП

Дослідження художнього тексту на лексичному рівні є важливим етапом лінгвістичного аналізу, адже семантична структура слова в художньому тексті проходить складну трансформацію: від звичайного почуттєво-конкретного до естетичного почуттєво-конкретного, що сприяє створенню образності. Мовно-образна система художнього твору дає можливість проникнути у зміст світосприймання письменника, збагнути його мовно-художні смаки, частково виявити на цій основі загальні тенденції розвитку лексичної системи української літературної мови.

У шкільній практиці важливо показати мову як засіб творення естетичних ефектів і поетичних образів, тобто основи, без якої не існує жодного поетичного твору. У процесі вироблення в учнів навичок лексичного аналізу тексту важливо навчити відчувати багатоплановість інформації, закладеної в мовних засобах, та правильно ці засоби інтерпретувати. Учні мають розуміти ідейно-художнє навантаження кожного слова, розшифровувати його емоційний зміст, особливо якщо це слово вжито в переносному значенні. Прикладом упровадження елементів лексичного аналізу тексту на завершальному етапі вивчення мови може бути робота на матеріалі творів Л.Костенко.

РОЗДІЛ І
ОСНОВНІ ПРИЙОМИ ТА МЕТОДИ ЛЕКСИЧНОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ ВИВЧЕННЯ МОВИ

1.1. Текст як лінгвостилістична єдність та методи його аналізу

У сучасній лінгвістиці текст вже давно набув статусу повноправного предмета дослідження. Сьогодні мовознавці знову повертаються до вивчення тексту як єдиного функціонального цілого. Лінгвісти трактують текст по-різному: від висловлювання з одного чи кількох речень до великого закінченого твору. Поглиблений інтерес до проблем зв'язного мовлення зумовив виникнення нової галузі мовознавства - лінгвістики тексту.

Дослідження тексту – спільна ланка між наукою про тлумачення тексту, літературознавством і мовознавством.

Незважаючи на низку теоретичних проблем, пов'язаних з лінгвістикою тексту, в українській лінгводидактиці з'явились праці, у яких ґрунтовно розглянуто питання вивчення тексту в середній школі. Це передусім праці Володимира Мельничайка, зокрема його посібник для вчителів «Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови» [48].

Одним з основних завдань лінгвістики тексту є виявлення, систематизація і опис категоріальних якостей тексту, що надають йому якісну своєрідність, зі своїми змістовими та формальними одиницями.

Являючи собою лінійну послідовність висловлень, пов'язаних між собою смисловою перспективою, текст водночас є сукупністю складних синтаксичних

цілих зі специфічними формально-граматичними зв'язками, що не збігаються із внутрішньо-реченнєвими, виявляючи при цьому певну співмірність із зовнішньо-реченнєвими, які визначають характер організації надфразних єдностей. Водночас текст розглядається не просто як сукупність взаємопов'язаних елементів, не тільки як певна послідовність пов'язаних за смислом речень, а як функціональна цілісність, постання якої зумовлене відповідними соціальними потребами і яка спрямована на досягнення вдалої комунікації. У текстах, на перший план повинні виступати проблеми кодування декодування змісту і соціально-політичної інформації, тому що самовираження обв' язково присутнього у певному типі тексту автора часто у мовній формі не подано.

Інтерес до вивчення тексту зумовлений прагненням пояснити мову як глобальне явище з точки зору сучасного мовознавства, як засіб комунікації, глибше вивчити зв'язок мови з різними сторонами людської діяльності, які реалізуються через текст. Предметом вивчення є також одна із основних функцій

Одним з суттєвих параметрів будь-якого тексту є приналежність його до певного стилю і жанрова оформленість. Закономірності організації тексту різних стилів вивчаються функціональною стилістикою, риторикою, а літературний жанр тексту як історично складений тип літературного твору, що має набір суттєвих ознак, естетичних якостей, є предметом вивчення літературознавства. Проте суттєві параметри тексту в загальному вигляді повинні бути охарактеризовані і при філологічному аналізі тексту на попередньому етапі його вивчення.

Текст представляє собою надзвичайно складний об'єкт дослідження. Через багатоплановість і багаторівневість організації текст важко вкласти в звичні лінійні рамки тієї лінгвістичної науки, котра сформувалася на виявленні певного корпусу одиниць і подальшої їх класифікації. Саме цей фактор, а також

міждисциплінарний статус теорії тексту, її зв' язок з цілим рядом наукових дисциплін цілком природно зуумовлюють множинність підходів до вивчення тексту і відповідно породжують плюралізм думок відносно його природи.

М. Крупа виділяє два основних типи аналізу художнього твору. У першому спочатку гіпотетично виділяється основна ідея чи тема цілого, потім виділяються лексичні, синтаксичні, морфологічні і фонетичні частини тексту, котрі дають змогу підтвердити, уточнити, видозмінити чи навіть заперечити вихідну гіпотезу, в останньому випадку гіпотезу заміняють новою і повторюють процедуру спочатку [38, с.7]. Другий метод заснований на русі в протилежний напрямок: увага зосереджена на якій-небудь формальній особливості чи деталі тексту. Помітивши таку особливість, дослідник шукає пояснення, зіставляючи з іншими особливостями і контекстом, перевіряє, чи не підтримується таке висунення іншими способами, і нарешті, формулює основну ідею і тему. Потім ця перша деталь, яку помітив дослідник, та інші, знайдені пізніше, розглядаються з точки зору і місця в художньому цілому [38, с. 12].

Ю. О. Арешенков [1, с.4], М. И. Гореликова, Д. М. Магомедова [10, с.11] та ін. виділяють такі етапи (типи) лінгвістичного аналізу тексту:

І. Коментоване читання: розгляд тексту в його горизонтальному, лінійному розгортанні, коментування лексико-граматичних і стилістичних явищ (зняття мовних ускладнень, введення необхідної інформації). Цей етап забезпечує сприйняття плану змісту.

ІІ. Власне лінгвістичний аналіз (інтерпретація тексту) – дослідження тексту “по вертикалі”, виявлення глибинних, підтекстових значень, авторської оцінної позиції, тобто визначення смислового аспекту тексту. У процесі вертикального аналізу розглядаються елементи різних рівнів тексту і відношення між ними: адже за кожним явищем тексту стоїть смислова авторська установка. Розкриваючи крок за кроком авторську точку зору, дослідник поступово виявляє логічну стрункість структури тексту,

направленість усіх прийомів на вираження загального естетико-пізнавального змісту.

Розділ ІІ.Формування в учнів умінь і навичок лексичного аналізу тексту на завершальному етапі Навчання мови

2.1. Методичні рекомендації щодо формування умінь і навичок лексичного аналізу тексту

Як передбачено чинною програмою, вивчення української мови в 11 класі має бути спрямоване на підвищення культури мовлення і рівня грамотності учнів. Систематизація і поглиблення вивченого в попередніх класах проводиться на більш високому рівні узагальнення. Заняття передбачають удосконалення основних мовних і мовленнєвих умінь та навичок, а також умінь використовувати лінгвістичні знання в різних сферах діяльності.

При плануванні уроків ми керувалися тим, що упровадження системи роботи над лексичним аналізом тексту на завершальному етапі вивчення мови буде більш ефективним та підвищиться якість навчальних досягнень за умов урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, активізації пізнавальної діяльності учнів шляхом застосування активних форм і методів навчання та використання міжпредметних зв’язків.

Праця учня, який роками сидить мовчки за партою, слухає вчителя й намагається запам'ятати те, що йому говорять, – не може забезпечити ні повноцінного формування особистості, ні задоволення від навчання.

Серед учнів 11-х класів пропонуємо проведення контрольної роботи, яка містила теоретичні питання репродуктивного характеру і творчі завдання.

Питання контрольної роботи

1. Що ви знаєте про лексичне значення слова? На які групи за значенням поділяються слова? Наведіть приклад метафори.
2. Яка роль антонімів у мовленні? Що таке антитеза?
3. Наведіть приклади порівнянь.
4. Що таке гіпербола? З якою метою її використовують у мовленні?
5. Знайдіть у тексті художні засоби, визначте їх тип і стилістичну роль.

Підвівся Іскра, полковий обозний,
син Остряниці Якова, Іван.
- … Ми з вами люди різного коша.
Ця дівчина не просто так, Маруся.
Це – голос наш. Це - пісня. Це – душа.
Коли в похід виходила батава, -
Її піснями плакала Полтава.
Що нам потрібно було на війні?
Шаблі, знамена і її пісні.
Звитяги наші, муки і руїни
безсмертні будуть у її словах.
Вона ж була як голос України,
що клекотів у наших корогвах! (Л. Костенко).

6. Як ви розумієте фразу: «Неважливо, скільки поет жив, важливо - скільки він буде жити».

Пропонуємо розроблені нами методичні рекомендації щодо формування умінь і навичок лексичного аналізу тексту, розвитку всіх типів мовлення.

Тематичний план навчання риторики

№	Тема	Форма проведення	Уміння, що формуються

1	Елементи практичної риторики. Лексичні засоби риторики: порівняння, метафора.	Урок-діалог	Визначати роль порівнянь, подробиць, метафор у текстах та використовувати їх і власних висловлюваннях.
2	Лексичні засоби риторики: протиставлення, парадокс, гіпербола.	Урок-бесіда	Спостереження над стилістичними функціями протиставлень, парадоксів, гіпербол.
3	Цитування, заклик, риторичні запитання як виражальні засоби .	Урок-круглий стіл	Використовувати цитування, заклик, риторичні запитання.
4	Доповідь на морально-етичну тему. Підготовка до конференції	Урок розвитку зв’язного мовлення	Формувати в учнів здатність оцінювати факти суспільного життя, вживати лексику залежно від стилю мовлення
5	Виступ перед аудиторією (звертання, інтонація, взаємодія зі слухачами).	Урок -конференція	Навчити збирати і узагальнювати фактичний матеріал, готувати текст або тези доповіді

6	Способи проголошення промови, темп і гучність виступу	Урок захисту рефератів	Уміння правильно будувати текст, використовуючи виражальні засоби риторики

Пропонована методика навчання риторики мала за мету формування умінь умінь і навичок лексичного аналізу тексту. В основу формувального експерименту покладено результати констатувального експерименту.

Система роботи по формуванню умінь і навичок лексичного аналізу тексту в 11 класі ґрунтується на текстах і видатних майстрів ораторського мистецтва, і художнього слова, в тому числі Ліни Костенко. Ця робота враховує загальнодидактичні та специфічні принципи, а також вікові особливості учнів.

Ми поставили такі завдання:

- формування в учнів системи знань про лексичне багатство української мови;

- вироблення в учнів розуміння стилістичної функції лексичних засобів, поступове формування на цій основі автономного динамічного стереотипу, що забезпечує засвоєння особливостей функціонування лексичних одиниць у текстах різних стилів;

- активну роботу учнів над власним мовленням.

2.2. Формування умінь і навичок лексичного аналізу тексту

Наводимо приклади розробок деяких уроків. (Додаток А)

Урок 1

Тема: Лексичні засоби риторики (порівняння, метафора, протиставлення,

парадокс).

Тип уроку: вивчення нового матеріалу

Форма уроку: *урок-діалог*

Мета: *спираючись на здобуті учнями знання з теорії літератури, пояснити роль та значення вказаних виражальних засобів у публіцистичному мовленні; формувати вміння визначати їх у текстах та доречно вживати; розвивати логічне та образне мислення, усне й писемне мовлення, збагачувати та уточнювати словниковий запас школярів.*

І. **Повідомлення теми і мети уроку**. **Мотивація навчання.**

Слово вчителя: Сьогодні ми з вами виконуватимемо дуже важливу роботу. Ми будемо досліджувати багатство української лексики. А щоб гідно розпочати це дослідження, треба як слід орієнтуватися в навчальному матеріалі.

ІІ. **Підготовка до сприймання нового матеріалу.**

Бесіда.

1) Що є предметом вивчення риторики?

1) Чому риторику вважають водночас і наукою, і мистецтвом?

2) У чому полягає мистецтво оратора?

3) Що спричинило необхідність відновити національні риторичні традиції?

4) Що означає - відновити статус риторики як навчальної дисципліни? Як це можна зробити практично?

5) Що вам відомо про такі художні засоби, як порівняння, метафора, протиставлення (антитеза)?

6) Яка роль цих засобів у художньому мовленні? Чи є доречним, на вашу думку, їх вживання у мовленні публіцистичному? Свою думку обґрунтуйте.

ІІІ. **Вивчення нового матеріалу.**

Пояснення вчителя.

Між окремими думками, уявленнями, почуттями людини існує взаємозв'язок: одні з них спричиняються іншими. Такий взаємозв'язок називається *асоціаціями.* Майже кожне слово викликає в нашій уяві певний образ, картину.

У зв'язку з використанням асоціацій виникло поняття про так звану словесну наочність. Таку словесну наочність, образність мовлення створюють тропи. В основу тропів покладено вживання слів у переносному, образному значенні.

- Які тропи ви знаєте?

(До найширше вживаних тропів належать *епітети, порівняння, метафори, алегорія,. гіпербола, іронія* та ін.).

- Як ви думаєте, для чого використовуються порівняння?
    - Застосовуючи *порівняння,* промовець пояснює слухачам щось їм невідоме, звертаючись до їхнього досвіду, порівнюючи нове для них з уже їм відомим. Порівняння увиразнюють мовлення, концентрують увагу слухачів на найхарактернішому й найбільш важливому, збуджують їх уяву, активізують пам'ять. Порівняння допомагають промовцеві виявити власне ставлення до предмета обговорення. Напр.: *Франкова поезія, ніби хміль, хвилює і збуджує національні сили і, ніби іскра, підпалює почуття національної свідомості (С.Петлюра).*

Найчастіше порівняння висловлюються за допомогою слів *як, ніби, наче, мов, немов.*

- Наведіть приклади порівнянь.
    - *Стояла ніч красива, як Кармен, червоні й чорні міряла троянди (Л. Костенко). Мов саркома стоїть Чорнобиль коло серденька України (С. Пушик). Згоріли дві душі, як два метеорити (І. Лобовик). Я, наче куфайку, скидаючи втому, бува, переплутаю*

дійсність і сон (І. Гнатюк).

Учитель: Буває, що ці слова випускаються, напр.: *Книги – морська глибина ... (І. Франко). Доля і час - сіамські близнята (В. Базилевський*). *Зорі - на тарілці хмар розсипана кутя. Місяць - на ялинці неба золотий горіх (Б.-1.Антонич).*

Крім того, порівняння може бути висловлене іменником в орудному відмінку. Напр.: *Гадюкою тече Раставиця (І. Нечуй-Левицький). Сірим струмком пролилася гадюка (Б. Олійник). У ставок упав місяць олімпійським факелом (М. Самійленко).*

Порівняння можуть висловлюватися не у прямій, формі, а у формі заперечення. Напр.: *А творчість, друже,- не дівочі буси (С. Пушик). Думка - не мигавка-блискавиця (М. Самійленко). Доля не прокляття і не милість Божа, доля - ми самі у високосний час (І. Світличний).*

Вживане оратором порівняння обов'язково має бути доречним, яскравим, образним. Ось приклад використання порівняння в церковній проповіді:

Чисте серце - це наше багатство, наша слава, наша краса. Із чим можна порівняти чисте серце? Із палаючим вогнем. Як очищається у вогні золото, як звільняється від іржі метал, нею вкритий, так у чистому серці згоряють гріховні спокуси. Буває, брудна зіпсована душа перероджується від одного лише спілкування з носієм чистого серця, ставши на путь християнського життя (З проповіді митрополита Кутицького й Коломенського Миколи).

У промові порівняння може бути використане як доказ певної тези. Видатний адвокат Ф. Плевако, доводячи, що повстання кількох десятків селян відбулося стихійно, без попередньої змови, висловився так:

Ви не припускаєте такої незвичайної солідарності, такої дивовижної згуртованості без попередньої змови? Увійдіть до дитячої кімнати, де у звичний час забули нагодувати дітей, - ви почуєте одночасний крик та плач із кількох колисок. Чи була тут попередня змова? Увійдіть до звіринця за кілька

хвилин до годівлі звірів - ви побачите рух у кожній клітці, почуєте з різних кінців дике ревище. Хто спричинив таку згуртованість? Голод викликав її, і голод спричинив одночасну непокору поліції з боку цих селян.

Засіб, що нагадує розгорнуте порівняння, коли характеристику одних явищ замінюють описом інших, подібних, зрозуміліших читачеві, називається *аналогією.*

Аналогією є євангельська «Притча про блудного сина»: як земний батько любить і прощає свого сина, так і Отець Небесний любить і прощає заблудлих Своїх дітей.

- Пригадайте, у яких вивчених вами творах з української літератури використано аналогію?

(У повісті І. Франка «Борислав сміється» для характеристики настрою робітників у переддень страйку подано картину із життя бджіл у вулику перед їхньою розправою з неробами-трутнями).

- Яка мета використання в тексті аналогії?

(Головна мета аналогії - ілюстративна. Особливо важливе значення аналогія має в агітаційних промовах).

IV. Виконання вправ на закріплення вивченого.

Прочитати, вказати порівняння, пояснити їхню роль у реченнях.

Світанки, мов яйця пташині, кволі, спроквола-сині, що випали з гнізд і щебечуть, і крильцями тріпотять (В. Стус). Повітря синє і густе, вологе, наче сіль в солонці. Червоним деревом росте на обрії крислате сонце (В. Мороз). Осіння ніч, густа, як чорна кров, залляла земл (М. Рильський). Північ чорна, наче вугіль (В.-І.Антонич). І, немов НЛО, душа на хмарину сідає, небога, і в небо вростає, як в землю зело (П. Осадчук). Чорні стовбури тополь чорніли проти вогню, ніби викувані з заліза (І. Нечуй-Левицький). Калюжа, мов розчавлений павук, сліпила шлях і заступала кроки (В. Стус).

V. Активізація опорних знань.

Прочитати. Пояснити суть терміна *метафора,* при потребі звернувшись до словника.

Дуже часто ми вживаємо метафори навіть непомітно для себе. Адже вони такі дохідливі й зрозумілі!

Ми вживаємо як звичні метафори (здоровий глузд вимагає, сонце сідає), так і нові, несподівані. Вдала метафора викликає у слухачів захоплення.

Часом досвідчені люди повчають молодих: говоріть якомога простіше! Це не зовсім правильно. Говорити просто мало, тому що не досить, щоб слухачі промову лише зрозуміли. На шляху досягнення кінцевої мети оратора лежить три завдання: зачарувати, довести, переконати. Цій меті й слугує вживання метафор.

Відчуваючи наближення старості, Цицерон висловився так: «Мої промови починають сивіти». Шукайте таких метафор ... (За П. Пороховщиковим).

VI. Вивчення нового матеріалу.

- Пригадайте визначення метафори.

Метафора **-** одна з форм образного мислення, вислів, в якому ознаки одного предмета чи дії переносяться на інший за подібністю.

- Розгляньте приклади: *Реве та стогне Дніпр широкий (Т. Шевченко). Сміялось небо (М. Рильський). У присмеркові доброї дібровості пшеничний присмак скошеного дня. На крутосхилах срібної дніпровості сідлає вічність чорного коня… (Л. Костенко).* На якому вживанні слова базується метафора? (На вживанні слова в переносному значенні).

Пояснення вчителя.

VII. Виконання вправ на закріплення вивченого.

Вказати метафори, їх різновиди; обґрунтувати доречність кожної з них. Визначити інші художні засоби.

Цей ліс . У нього добрі очі.

Шумлять вітри у нього в голові.

Старезні пні, кошлаті поторочі,

літопис тиші пишуть у траві.

Дубовий Нестор дивиться крізь пальці

на білі вальси радісних беріз.

І сонний гриб в смарагдовій куфайці

дощу напився і за день підріс.

Багряне сонце сутінню лісною

у просвіт хмар показує кіно,

і десь на пні під сивою сосною

ведмеді забивають доміно.

Малі озерця блискають незлісно,

колише хмара втомлені громи.

Поїдемо поговорити з лісом,

а вже тоді я можу і з людьми (Ліна Костенко).

VIII. **Підведення підсумків уроку.**

IX. Домашнє завдання.

Написати твір-опис «Подорож рідним краєм», використовуючи порівняння та власні метафори.

ВИСНОВКИ

Лексичний аналіз є важливим етапом інтерпретації художнього тексту, значним кроком до розуміння авторської ідеї. На основі аналізу результатів дослідження зроблено такі загальні висновки:

Ознайомлення учнів із основами лексичного аналізу тексту сприяє розумінню учнями естетичної суті мови. Теоретичною базою і практичним матеріалом лля реалізації засад мовленнєвого розвитку учнів може стати саме риторика. Будучи органічною частиною процесу навчання рідної мови, риторика допоможе учням переконливо висловлюватися в різних жанрах, аргументувати власну позицію з певного приводу, набути хисту красномовності. Якщо при цьому врахувати вікові та індивідуальні особливості одинадцятикласників, застосувати активні форми і методи навчання, використати програмні тексти з літератури та інші джерела, то це спонукає учнів до активної позиції, до аналізу і синтезу вивченого матеріалу.

Ефективними засобами є проведення нетрадиційних уроків, а також таких форм навчання, як бесіда, рольова гра, конкурс, дослідження, що

забезпечують підвищення інтересу до української мови, дозволяють ураховувати індивідуальні та вікові особливості учнів, дають можливість досягти бажаних результатів.

Великого значення набуває самостійна робота учнів, активне залучення школярів до навчального процесу, диференціація завдань, вдало підібрана система вправ.

Заняття з української мови треба будувати так, щоб кожен із проведених видів робіт виконував свою роль у формуванні певного комунікативного вміння, щоб учні успішно оволодівали і монологічним, і діалогічним мовленням, спираючись на знання про текст, стилі, типи, жанри мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арешенков Ю. О. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / Юрій Олександрович Арешенков. – Кривий Ріг: КДПУ, 2006. – 112 с.
2. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови: [навч. посібник] / Надія Денисівна Бабич. – Львів: Світ, 2003. – 432 с.
3. Бондаренко М., Ярмолюк А. Концепція вивчення української мови в 5 – 11 класах загальноосвітньої школи з російською мовою навчання / М. Бондаренко, А. Ярмолюк // УМЛШ. – 2002. – №5. – С. 43–51.
4. Вієнко О. Репродуктивні продуктивні вправи під час вивчення лексики в старших класах / О. Вієнко // Східнослов'янська філологія: здобутки та перспективи. – Кривий Ріг, 2001. – С. 201-203.
5. Грибан Г. Взаємозв'язок у вивченні мови та літератури / Г. Грибан // Дивослово, 1998. – №2. – С.19 – 22.
6. Диб'як Н. До таємниці слова / Н. Диб'як // Дивослово – 1995. – № 5 – 6. – С. 11-12.

7. Долматова М. Художній текст як чинник мовно-естетичного впливу / Педагогіка і психологія. – 2004. – № 2. – С. 79 – 86.
8. Дудик П. С. Стилістика української мови: [навчальний посібник] / Петро Семенович Дудик. – К.: Академія, 2005. – 368 с.
9. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови / А. О. Івченко [удожник-оформлювач С. А. П'яткова]. - Харків: Фоліо, – 2003. – 540 с.
10. Ковальчук О. Виховання в учнів відчуття тексту // Дивослово. – 1996. – № 5-6. – С. 18-20.
11. Кочан І. Лінгвістичний аналіз тексту: Курс лекцій для студентів філологічного факультету / Ірина Кочан. – Л.:ЛНУ,1999. – 155 с.
12. Кучерук О. Засоби естетичної виразності мови та їх вплив на учнів / О. Кучерук // Дивослово – 1998. – №3. – С. 13-16.
13. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах: підручник для студентів-філологів [за ред. М. І. Пентилюк]. – К.: Ленвіт, 2000. – 264с.
14. Миронюк Н. П. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: Збірник вправ і завдань: [навчальний посібник] / Ніна Пилипівна Миронюк. – К.: Вища школа, 1993. – 159 с.
15. Нісімчук А. С., Падалка О. С. Сучасні педагогічні технології: [навчальний посібник] / А. С Нісімчук., О. С Падалка. – К.: Просвіта, 2000. – 368с.
16. Пентилюк М. І. Аналіз тексту на уроках мови / М. І. Пентилюк // Дивослово. – 1999. – №3. – С. 21-23.
17. Передрій Г. Про цікаві завдання й ігрові форми роботи з української мови / Г. Передрій // Дивослово. – 2005. – №1. – С.7-14.
18. Синиченко О. Уроки української лексики / О. Синиченко // Урок української. – 2003. – №2. – С. 20-22.

19. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: [підручник] / Каленик Федорович Шульжук. – К.: Академія, 2004. – 408с.

20. Шевцова Л. С. Формування мовленнєвої компетентності у процесі засвоєння лексикології. – Методичний пошук: Викладацько-студентські наукові роботи з питань методики викладання мови і літератури. – Житомир: Вид-во: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – Випуск дванадцятий. Частина І. – С. 51-57

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Урок 1

Тема: Вживання багатозначних слів в прямому і переносному значенні. Поняття про семантичну структуру слова

Тип уроку: вивчення нового матеріалу

Форма уроку: урок-дослідження

Мета: формування в учнів уміння правильно визначати лексичне значення слів, вживати багатозначні слова в реченнях; поповнювати активний словниковий запас учнів, удосконалювати орфографічні та пунктуаційні навички школярів; розвивати творчі здібності й зв язне мовлення десятикласників; виховувати шанобливе ставлення до рідної мови.

Обладнання: картки, схеми.

Епіграф: Поезія - це завжди неповторність,

якийсь безсмертний дотик до душі

(Ліна Костенко).

І. Повідомлення теми і мети уроку.

Слово вчителя: Сьогодні ми з вами виконуватимемо дуже важливу роботу. Ми будемо досліджувати багатство української лексики. А щоб гідно розпочати це дослідження, треба як слід орієнтуватися в навчальному матеріалі.

ІІ. Перевірка домашнього завдання.

ІІІ. Актуалізація опорних знань.

Усне висловлювання на лінгвістичну тему “Лексичні засоби мови” (один учень біля дошки).

Реценція на відповідь учня (з місця учні аналізують і доповнюють повідомлення).

.ІІІ. Освоєння теми.

1. Дати відповіді на питання

- З яких причин у мові виникла багатозначність? (Багатозначність слів можлива тому, що між предметами, явищами є чимало спільного, одне явище певними своїми ознаками подібне до інших. Унаслідок цього тим самим словом можуть називатися схожі між собою предмети, тобто певна назва з одного предмета може переноситись на інший.)

- З яким лексичним значенням виникають слова на основі багатозначності? (На основі багатозначності виникають слова з переносним значенням. Розрізняють три основні типи переносного значення: метафора, метонімія, синекдоха.)

- Які слова називаються однозначними? Які слова становлять переважну більшість однозначних слів? (Терміни.)

- Що таке термін? (Термін - це слово або словосполучення слів, що виражає певне поняття, яке використовується в науці, техніці, мистецтві).

Ви знаєте, що науковці не лише добре орієнтуються в теорії, а й уміють пояснити певне явище, ознаку, дію. От і ми зараз будемо давати визначення.

2. Словникова робота.

Скласти тлумачний словничок мовних одиниць, де б подавалися всі лексичні значення слів (10 слів).

1 варіант. Зернина, поле, летіти, гострий, бриніти, світлий, ширма, вулкан, важкий, різати.

2 варіант. Вікно, шолом, ясний, жорна, вихор, темінь, зажурений, колючий, упасти, бити, грати.

3. У поданому тексті виділити слова, вжиті в переносному значенні, вказати принцип перенесення ознак.

Цей ліс . У нього добрі очі.

Шумлять вітри у нього в голові.

Старезні пні, кошлаті поторочі,

літопис тиші пишуть у траві.

Дубовий Нестор дивиться крізь пальці

на білі вальси радісних беріз.

І сонний гриб в смарагдовій куфайці

дощу напився і за день підріс.

Багряне сонце сутінню лісною

у просвіт хмар показує кіно,

і десь на пні під сивою сосною

ведмеді забивають доміно.

Малі озерця блискають незлісно,

колише хмара втомлені громи.

Поїдемо поговорит из лісом,

а вже тоді я можу і з людьми (Ліна Костенко).

VI. Закріплення нового матеріалу.

Запишіть другу частину словосполучення, щоб воно набуло переносного значення:

смуга… житнє… сварився…

хвиля… сердите… гнатися…

брама… скупий… кипіти…

плач… вогняне… в’юнитися…

От і завершили ми своє лінгвістичне дослідження. Звичайно, як молодим пошуковцям, нам ще багато залишилося робити в різних галузях мовознавства, але стосовано лексикології ми вже можемо показати свої здобутки.

V. Висновок

Дати узагальнюючу відповідь на питання: "Яку роль в українській мові відіграє вживання слів у переносному значенні?"

VII. Домашнє завдання.

Написати твір-опис "Подорож рідним краєм", використовуючи власні метафори.